

A nemzetiségi oktatás problémái Szlovákiában a közoktatási törvény és a nyelvtörvény ellentmondásai tükrében

LÁSZLÓ A. SZABÓ

The issues of ethnic education in Slovakia in light of the contradictions
of the public education law and the language use law

376.7(=511.141)(437.6)

37.014(437.6)

316.022.4(=511.141)(437.6)

Keywords: Minority education. Public education laws and educational regulations in Slovakia. Ethnic education. The effect of the law regarding the regulation of the use of state language (Slovak) on minority language use.

1. Általános bevezető

Szlovákia lakosságának nemzetiségi összetétele a 2001-es népszámlálás adatai alapján¹ a tíz évvel korábban végzett előző adatgyűjtéshez² képest némileg megváltozott. A nem szlovák nemzetiségű lakosok száma 14,2%-ra esett vissza, ami elsősorban a magyarok számának csökkenésével magyarázható, viszont gyakorlatilag még így is az ország minden hetedik polgára valamely nemzeti vagy etnikai kisebbség képviselője. Ennek a ténynek törvényszerűen meg kell jelennie a közoktatási rendszer egyes elemeiben is, hiszen az alkotmány által biztosított általános polgárjogok, valamint a nemzetközi egyezmények normáiból adódó alapvető emberi és szabadságjogok együttesen kell, hogy biztosítsák a Szlovákiában élő nemzetiségekhez tartozó személyek mindenmű jogait, ebből kifolyólag a művelődéshez való hozzáférésüket is.

Jelen tanulmány elsősorban azzal kíván foglalkozni, hogy a szlovák állam milyen törvényes háttérrel biztosít annak érdekében, hogy a kisebbségek nyelvén folyó nevelés és oktatás a többségi nemzet óvodáival és iskoláival összehasonlítva egyenrangú szerepet és egyforma lehetőségeket kapjon.

Vizsgálatunk során mindenekelőtt abból kell kiindulni, hogy az ország alaptörvényének 42. cikkelye biztosítja a művelődéshez való általános jogot, a közoktatás ingyenességét, valamint egyúttal mindenki számára előírja a tankötelezettséget. A részletesebb szabályozás egyéb jogszabályok felhatalmazása alapján történik. Ezek közül elsősorban a 245/2008-as számú közoktatási törvény³ érdemel említést, amely legfőképp az oktatás és nevelés alapelveit, céljait, feltételeit, tartalmát, formáját, valamint megszervezésének módját kívánja szabályozni.

1. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov v roku 2001, Štatistický úrad Slovenskej republiky

2. Sčítanie ľudu, domov a bytov v roku 1991, Štatistický úrad Slovenskej republiky

3. Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov

2. A 245/2008-as számú közoktatási törvény rövid elemzése

2.1. A törvény elemzése általános közoktatási szempontok szerint

A 2008. május 22-i dátummal keltezett közoktatási törvény egy nagyon régóta hatályos jogszabályt váltott fel,⁴ amely a 24 esztendő alatt a számtalan módosítás ellenére is jelentősen elavult. Már az 1989-es társadalmi és politikai fordulatot követően felmerült egy új törvény elfogadásának szükségessége, mivel azonban a korábbi választási ciklusok sokféle szempontból vegyes kormánykoalíciói nem tudtak egységes álláspontra jutni az oktatási reform megvalósításának módját és eszközeit illetően, így – úgymond – politikai akarathányában nem sikerült dűlőre jutni az alapelvek és a törvény végleges szövegének tekintetében sem. Következésképpen csak a 2006-tól regnáló Fico-kormány oktatási tárcájának indítványa járt sikerrel a parlamentben, így a baloldali, valamint nemzeti beállítottságú koalíció kéznymát viseli a közoktatás egyik alaptörvénye.

Ha általános szempontok szerint vizsgáljuk a szlovák közoktatási törvényt, elsősorban azt kell róla elmondani, hogy már a törvényalkotó eredeti szándékával⁵ sincs összhangban. A minisztérium ugyanis még a paragrafusok szövegezése előtt nyilvánosan deklarálta, hogy az Európai Unió fejlett országainak oktatási rendszereiben tapasztalható fejlődési irányok és prioritások figyelembe vételével készíti el a jogszabályt, hogy biztosított legyen az egyes rendszerek kompatibilitása és átjárhatósága, ugyanakkor olyan törvényt kíván alkotni, amely lehetővé teszi az iskolarendszer dinamikus fejlődését és demokratizálódását. Az oktatás résztvevői viszont ebből gyakorlatilag semmit sem észleltek. Az egyéb szakmai döntések pedig teljes mértékben vakvágányra vittek a tervezett oktatási reformot.

A törvény további hiányossága, hogy az 1984-es szabályozáshoz, illetve az időközben eszközölt módosításokhoz képest életbe lépett változások nem rendszerszintűek, csupán részlegesek, töredékesek. Így a jogszabály nem teszi lehetővé a rendszer szerkezeti vázának átalakítást, a fejlődés gátjainak elhárítását, sőt még inkább megerősíti az állami szerepvállalást és a központi irányítást, és megakadályozza a rendszer igazgatásának rugalmasabbá tételét, holott a nevelés és oktatás kérdéseiben elsősorban a gyermek szüleinek vagy törvényes képviselőinek, valamint az iskoláknak kellene vállalniuk a felelősséget, nem pedig az államnak.

A vizsgált jogszabály gyakorlatilag nem más, mint korábbi jogi normák, törvények és alacsonyabb szintű miniszteri rendeletek – ollóval szabott – egyvelege. Ennek következtében felépítése sem kiegyensúlyozott. Egyes részletkérdéseknek (pl. mennyi zsebpénzt kaphat a tanuló a speciális nevelési intézményben) nagyobb teret szentel, mint az oktatás néhány lényegesebb problémájának (pl. a pedagógusok jogai), amelyekkel jóformán alig vagy egyáltalán nem foglalkozik. Apróságnak tűnhet, de szakmai szempontból ugyancsak furcsa, hogy a törvény több helyen emlegeti pl. a tanóra kifejezést, de sehol sem adja meg annak definícióját. És még számtalan hasonló példát hozhatnánk a kapkodva írt jogszabály tartalmi és formai hiányosságaira.

4. Zákon č. 29/1984 Zb. o sústave základných a stredných škôl (školský zákon)

5. Legislatívny záměr zákona o výchove a vzdelávaní

A szöveg felépítése, valamint a paragrafusok sorrendje sem logikus, hiszen például a tanév megszervezéséről és lebonyolításáról szóló lényeges szakasz (150.§) csak az első fejezet vége felé, a külföldi tanulók oktatásáról vagy az ösztöndíjakról értekező részt követően található a törvényben. Annak ellenére, hogy a törvény korábbi normák kompilációja, mégis nagyon sok alacsonyabb szintű rendelkezésre bízta a részletek kifejtését és pontosítását (28 kormány- és miniszteri rendeletre hivatkozik), ami nehezen átláthatóvá teszi a jogszabályt.

Az 1. részt négy paragrafus alkotja, és bár a törvény 1. paragrafusa tételesen felsorolja, mi mindent kíván szabályozni, rögtön a harmadik kifejezésnél („feltételek”) gondban lehetünk, mert az oktatás és nevelés feltételeiről taxatív jegyzéket vagy felsorolást sehol sem találunk, ezzel szemben a 151. § címében a jogszabály (a vállalkozások lehetővé tételét, a politikai tevékenység tiltását, valamint az egészségre és az erkölcsre káros hatással bíró termékek reklámozását gátló rendelkezések kapcsán) már az oktatás egyéb feltételeiről beszél.

A 2. paragrafust, amely a törvényben szereplő alapfogalmakat magyarázza, szintén nem sikerült hiánytalanul megalkotni, mert olyan lényeges kifejezések maradtak ki belőle, mint pl. a pedagógus.

A törvény 3. §-a (*A nevelés és oktatás alapelvei*) is tartalmaz néhány ellentmondást, mert egy-két bekezdését a legnagyobb jóindulattal is nehéz irányelvnek nevezni, ugyanakkor nem utal rá, hogy az oktatás feltételeinek biztosítása elsősorban az állam feladata, és nem tesz említést az oktatási intézmények és a szülők együttműködésének fontosságáról sem.

Számtalan ilyen jellegű hiányosságtól és rendszertelenségtől hemzseg az egész szöveg, ami nagy valószínűséggel a tárcavezetés politikai nyomásából adódó sietségnek és kapkodásnak köszönhető, és kellő idő és tájékozottság hiányában ezt a törvényalkotók sem tudták kiszűrni. Több olyan kérdés is felmerül a törvény kapcsán, amely pusztán jogtechnikai problémának tekinthető, és az egyszerű jogalkalmazó pedagógus talán észre sem veszi az olyan apró momentumokat, mint pl. azt, hogy egyes kifejezések az egyik említéskor egyes számban szerepelnek, később többesben (pl. az állami és iskolai pedagógiai program), ám ezek is a szövegezés következetlenségeiről árulkodnak.

Az új közoktatási törvény ugyanakkor néhány fontos újdotságot is bevezetett a gyakorlatba. Ezek közé tartozik például az állami pedagógiai program, valamint az erre épülő iskolai pedagógiai program. A jogszabály kimondja, hogy minden oktató-nevelő intézmény e programok szerint köteles végezni a munkáját. A minisztérium által kiadott állami program egyebek között tartalmazza az adott szintű oktató-nevelő tevékenység konkrét céljait, a műveltségi területeket és szaktereket, a munkavégzés lehetséges módjait és feltételeit, valamint az iskolai program kidolgozásának alapelveit. Az iskola pedagógiai programja az intézmény alapdokumentuma, melyet az igazgató ad ki és tesz közzé a pedagógiai tanács és az iskolatanács jóváhagyása nyomán. Ez a program lenne hivatott lehetőséget adni az iskoláknak az elkülönböződésre, a saját arculat kialakítására, a gyakorlatban viszont az iskola vezetése nem kap elegendő mozgásteret az óraszámok és a tananyagtartalom módosítására, így az egyes intézmények programjai között alig észlelhetünk lényeges különbségeket. Ráadásul – mivel a program kidolgozása az erre nem képzett pedagógusok dolga – sok helyen tapasztalható az is, hogy az iskolák szó szerinti megfogalmazásban, kritikai felülvizs-

gálás nélkül átvették az állami pedagógiai programot, mintegy degradálva a reform egyik alapkövének szerepét.

Érdekessége és további hiányossága a törvénynek, hogy a szóban forgó alapidokumentumokat a következő, 11. paragrafusban (*Pedagógiai dokumentáció és egyéb dokumentáció*) meg sem említi, és csak a régi gyakorlat fogalmait (tanterv, tanmenet stb.) használja. (A dokumentáció kérdéseit egyébként egy másik fejezetben – főképp a nyelvtörvény alkalmazásának tükrében – részletesebben is elemezzük.)

A közoktatási törvény 2. részének 2. szakasza a műveltségi szintek problémakörét taglalja, s meghatározza, hogy mely iskolatípus milyen végzettséget és ezzel együtt milyen jellegű oklevelet biztosít a nemzetközi rendszeren (ISCED) belül. Ez a rész mindenképp pozitív hozadéka az új jogszabálynak, mivel megkönnyíti az uniós összehasonlítást és a külföldi tanulmányok elismertetését.

A harmadik és negyedik szakasz a tankötelezettség kérdéseivel, valamint gyakorlati megvalósításával foglalkozik.

A törvény 3. része az iskolák típusaival és hálózatával kapcsolatos szabályozást tartalmazza, a 4. rész az oktató-nevelő munka megszervezésének és értékelésének módjait határozza meg, az 5. rész az egyes műveltségi szintek felvételi eljárásainak folyamatát szabályozza, míg a 6. rész a középiskolai tanulmányok befejezésével kapcsolatban ad útmutatást. A közoktatási törvény 7. része a sajátos nevelési igényű tanulók művelődésével foglalkozik, gondolva mind a fogyatékos, mind a rendkívül tehetséges gyerekekre. A 8. rész az államigazgatás egyéb szerveihez (rendőrség, tűzoltóság) tartozó iskolák működésével, míg a 9. rész a tanórán kívüli oktatás és nevelés megoldásának formáival és az ebben részt vevő intézmények (iskolai klub, szabadidőközpont, kollégium stb.) szerepével foglalkozik, valamint a speciális intézmények és a különféle tanácsadói szolgálatok feladatait határozza meg. A 10. rész a közös általános rendelkezéseket tartalmazza, a gyermekek és szüleik jogaitól kezdve egészen az ösztöndíjak vagy az iskolai regiszter kérdéséig, míg a 11. rész az átmeneti és záró rendelkezések gyűjteménye, amelyben a parlament többek között 39 jogszabály megszüntetéséről is döntött. (Ez a rendelkezés is arra utal, hogy mindezeket a törvényeket és rendeleteket magába olvasztotta az új közoktatási alapszabály.)

A 245/2008-as számú törvény nemcsak egy régi rendelkezést helyettesítő szabályrendszer, hanem két másik közoktatási előírás, valamint két egyéb (a szabálysértésekről és az állami vagyon kezeléséről szóló) törvény módosítása is egyben. A II. és III. törvénycikkely az iskolai gyakorlatban egyrészt az iskolaügyi államigazgatásról és az iskolai önkormányzatokról rendelkező 596/2003-as törvény,⁶ másrészt pedig a közoktatás finanszírozását meghatározó 597/2003-as jogszabály⁷ kiegészítése. (Ezekkel a törvényekkel, valamint a nemzetiségi oktatásra vonatkozó rendelkezéseikkel külön fejezetben foglalkozunk.)

6. Zákon č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov

7. Zákon č. 597/2003 Z. z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení v znení zákona č. 523/2004 Z. z., zákona č. 564/2004 Z. z. a zákona č. 689/2006 Z. z.

2.2. A közoktatási törvény nemzetiségi szempontok szerinti elemzése

Szlovákiában az óvodák és iskolák hálózata egységes, a kisebbségek tanintézetei nem alkotnak önálló rendszert. Így a nem szlovák nyelven oktató és nevelő intézményekre vonatkozó szabályok tulajdonképpen megegyeznek az államnyelven működő óvodákat és iskolákat érintő rendelkezésekkel, azzal az eltéréssel, hogy itt a nyelvi sajátosságok némiképp másféle gyakorlatot eredményeznek, ugyanakkor viszont bizonyos többlet-köteleességeket is rónak rájuk.

Az alábbiakban főképp a kisebbségi aspektusok alapján próbáljuk meg áttekinteni a közoktatási törvény egyes utasításait. Előljáróban el kell mondani, hogy a törvény szövege összesen 22 esetben tesz említést a kisebbségekről, illetve a nemzetiség kérdéséről, ezek közül néhány utalás szóismétlésként egyazon bekezdésen belül szerepel.

A jogszabály az alapelvek között (3. §) megemlíti a „nemzetek, valamint a nemzeti- és etnikai csoportok közti barátság szellemében” zajló oktatás fontosságát, amiről az oktatási és nevelési célok közt (4. §) is említést tesz. Ugyancsak irányelvként szerepel a nemzetiségi gyűlöletkeltésre buzdító információterjesztés tiltása. (Sajnos ezek gyakorlati megvalósításáról, annak lehetőségeiről, eszközeiről és módzatairól semmilyen egyéb dokumentum nem értekezik.)

Legtöbb esetben az anyanyelvi művelődéshez fűződő jog kapcsán szól a törvény a nemzetiségekről, főleg a tanítási nyelv ürügyén (12. §) sorolja fel a nem szlovák nyelvű iskolák egyes típusait. Ezek közé tartoznak elsősorban a magyar kisebbség oktatási gyakorlatában meghonosodott anyanyelvi képzést folytató intézmények, ahol minden tantárgyat magyar nyelven oktatnak. A többi szlovákiai nemzetiség esetében inkább a kisebbség nyelvét oktató iskolákról beszélhetünk, ahol egyéb (elsősorban nevelési) tantárgyakat is taníthatnak a nemzetiség nyelvén. A törvény értelmében mindegyik intézményben kötelező tantárgy a szlovák nyelv és irodalom, aminek a megnevezése helyesen (és a jelenlegi gyakorlat alapján is) szlovák nyelv és szlovák irodalom lenne.

A jogszabály ugyancsak rendelkezik arról, hogy a vizsgák nyelve az iskola tanítási nyelve, vagyis mindenki olyan nyelven mérettetheti meg magát, amilyen nyelven az adott ismereteket elsajátította. Kevesen tudják, de ez érvényes abban az esetben is, ha a kisebbséghez tartozó tanuló szlovák tanítási nyelvű középiskolába felvételizik, vagy épp fordítva, szlovák tannyelvű alapiskolából nemzetiségi nyelven oktató középiskolába jelentkezik (66. §).

A törvény az adatkezelés kapcsán azt is meghatározza, hogy a tanulókról a nemzetiségre vonatkozó adatok is gyűjthetők, s ezek részét képezik az iskolai, valamint a központi tanulói regiszternek.

Ugyancsak a nemzetiségekkel kapcsolatos kitétel a közoktatási törvény által az 596/2003-as törvényben eszközölt egyik módosítás is, amelynek új, 13a paragrafusa 3. bekezdése alapján az iskolai tanfelügyelő a munkaköréből adódóan köteles ismerni az adott nemzetiségi iskola tanítási nyelvét. Ezt a rendelkezést ugyanilyen formában a korábbi közoktatási törvény (29/1984) tartalmazta.

Ha nem csupán azt vizsgáljuk, mit tartalmaz a jogszabály, hanem olyan szemmel is olvassuk, mi maradt ki belőle, akkor megállapítható: nemzetiségi szempontból a 6. § hiányosságának tekinthető, hogy a törvény az állami pedagógiai program részeként

nem írja elő a nemzetiségi oktatás sajátosságainak és feltételeinek felsorolását, ugyanakkor a sajátos nevelési igényű tanulókkal kapcsolatban ugyanezt megteszi.

A közoktatási törvény kapcsán az iskolai gyakorlati munka szemszögéből a leginkább érzékeny és legtöbb indulatot kiváltó szakaszt a 11–13. paragrafusok jelentik, amelyek a pedagógiai dokumentáció, az oktatási nyelv és a tankönyvek kérdéseivel foglalkoznak.

A dokumentáció vezetésének problémáját a kétnyelvűség okán más helyen taglaljuk.

A tanítási nyelvvel foglalkozó 12. § 2. bekezdése kimondja, hogy az iskolák tanítási nyelve – amennyiben a törvény nem rendelkezik másképpen – az államnyelv. Ezt a rendelkezést mindjárt a következő részben kénytelen kiegészíteni és tulajdonképpen megcáfolni, hiszen az alkotmány 34. cikkelye értelmében minden kisebbséghez vagy etnikai csoporthoz tartozó egyén számára biztosított az anyanyelvi művelődés.

A szóban forgó paragrafus e bizonyos 3. bekezdése is a jogszabály eléggé nyakatekert fogalmazásáról árulkodik, amikor azt mondja, hogy a nemzeti(ségi) kisebbségekhez vagy etnikai csoportokhoz tartozó polgárok gyermekei és tanulói (sic!) számára az államnyelv elsajátításának joga mellett biztosított a saját nyelvükön zajló neveléshez és oktatáshoz való jog a törvény által meghatározott feltételek között. A kacifántos szöveg legnagyobb problémája viszont nem is az értelmetlen szövegrészben áll, hanem abban, hogy a közoktatási törvény biztosította jogok közül az alkotmányban garantált anyanyelvi oktatásnak kellene elsőbbséget élveznie, hiszen a nemzetközi mérések is első sorban az anyanyelv, a matematika, illetve a természettudományok terén szerzett készségek és képességek különböző élethelyzetekben történő alkalmazását vizsgálják (lásd pl. PISA).

A szlovák nyelv oktatását természetesen ennek ellenére nagyon fontosnak tartjuk, ám az is különös ellentmondás, hogy az államnyelv elsajátítása a törvény szövegében egy időben jelenik meg a kisebbségekhez tartozók jogaként és egyben köteleességeként is. Ad absurdum olyan ez, mintha az alkotmányos jogra hivatkozva minden kisebbséghez tartozó gyermeknek kötelezővé tennénk a nemzetiségi iskola látogatását, holott jól tudjuk, hogy a valóságban pl. minden ötödik magyar nemzetiségű tanuló többségi iskolába jár.

A kisebbségi iskolák számára az új közoktatási törvény egyik legnagyobb érvágása a 13. §-ban található, amely a korábbi liberális megoldás (29/1984. sz. törvény 40. paragrafusa) helyett kizárólag az oktatási minisztérium által jóváhagyott vagy ajánlott tankönyvek, illetve a törvény céljaival és alapelveivel összhangban levő tankönyvek és munkafüzetek használatát engedélyezi. Az persze a törvény szövegéből nem derül ki, hogy az összhang elbírálása kinek a feladata, így a mindenkorai tanügyigazgatás saját kénye-kedve szerint járulhat hozzá egy tankönyv használatához, vagy éppen utasíthatja el annak forgalmazását. A tankönyvek szerzőinek és kiadóinak pályáztatása cseppet sem csökkentette a centralizált tartalomszabályozást és az állami monopóliumot.

Amennyiben a jogszabály alkotói a tanszabadságról és az európai oktatási térbe történő integrációról beszéltek a közoktatási törvény kapcsán, akkor nem lett volna szabad elzárniuk semmilyen alternatív utat sem a kulcskompetenciák megszerzéséhez. Ez a magyar tanítási nyelvű iskolák esetében nem csupán olyan szempontból aggályos, hogy ezentúl hivatalosan nem használhatják pl. a Magyarországon megjelent kiadvá-

nyokat, hanem néhány iskolatípus esetében gyakorlatilag veszélybe kerül a hatékony működésük is, mivel az eredeti szlovák tankönyvek fordításai csak több évet késve (vagy egyáltalán nem) jutnak el hozzánk, ráadásul a tárca kiadói tervének korlátozott anyagi lehetőségei miatt egyes tankönyvek és tansegédeszközök magyarul meg sem jelennek.

Ez esetben az iskolák gondjára nem lehet gyógyír a magyar–szlovák bilaterális kormányközi egyezmény⁸ sem, amely ugyan kimondja, hogy a szerződő felek adományozhatnak a másik ország területén élő kisebbségeiknek többek közt oktatási és módszertani anyagokat is, ám ennek teljes mértékű megvalósítása korlátokba ütközik, sőt gyakorlatilag kivitelezhetetlen.

Ami az új szlovákiai tankönyvkiadási gyakorlatot illeti: a törvény kimondja, hogy a tankönyv jóváhagyása és engedélyeztetése meghatározott időre történik (általában 5 év), ami még inkább kiszolgáltatott helyzetbe hozza a nem szlovák tanítási nyelvű iskolákat, hiszen mire megjelenik és az iskolákba eljut az eredeti tankönyv fordítása, jóformán érvényét is veszti, s minden kezdődhet előlről.

Arról pedig már nem is érdemes elmélkedni, hogy napjainkban az információk jelentős részét a gyermek már nem a hivatalos tankönyvből szerzi meg, hanem egyéb alternatív forrásokból (internet, televízió, szakkönyvek, sajtó stb.).

2.3. A törvény összevetése a korábban hatályos jogszabállyal

Az 1984-ben megalkotott és a prágai Szövetségi Gyűlésben elfogadott csehszlovák közoktatási törvény – amelynek a szocialista nevelés fontosságáról és a kommunista párt vezető szerepéről értekező bevezetője furcsamód még a 2003-as módosítás után kiadott teljes szöveg részeként is ott szerepelt – viszonylag logikus felépítésű jogszabály volt. Egyértelműen meghatározta, mely intézmények és milyen iskolatípusok alkotják az ország oktatási rendszerét, megszabta a tanítás nyelvét, a kisebbségek jogait, majd részletesen szabályozta az alapiskolák, a középiskolák, a speciális iskolák és a szabadidős tevékenységet biztosító intézmények működésének feltételeit és módját. Ezek után megállapította a tankötelezettség szabályait, a tanév rendjét, majd néhány közös rendelkezéssel megszabta, mit, hogyan és miből kell (lehet) oktatni, illetve kik és milyen feltételekkel dolgozhatnak az oktatásban, valamint milyen nem állami fenntartású iskolák működhetnek az ország területén. A törvény a további paragrafusaiiban egyéb részleteket szabályoz.

A törvénynek egyébként a preambulumaéhoz hasonló hagyatéka volt a 3. paragrafus is, amely egészen 2008-ig tételesen felsorolta, hogy a „cseh, magyar, német, lengyel és ukrán (ruszin) nemzetiségű polgárok számára” biztosítja a saját nyelven folyó oktatás jogát, holott már 1991-ben hatályát veszítette a 144/1968-as alkotmánytörvény,⁹ amely alapján ez a rendelkezés a jogszabály szövegébe bekerült.

-
8. Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 120/2004 Z. z. – Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Maďarskej republiky o spolupráci v oblasti kultúry, školstva, vedy, športu a mládeže
 9. Ústavný zákon č. 144/1968 Zb. o postavení národností v Československej socialistickej republike

Az új közoktatási törvény feladata mindenekelőtt az lett volna, hogy a modern kor követelményeihez igazítsa az oktatás és nevelés feltételrendszerét és szabályait. A beharangozott tervek szerint az európai gyakorlattal kompatibilis jogszabálynak kellett volna elkészülnie, ám Szlovákia végül csupán az oktatás egységes nemzetközi osztályozási rendszerét, valamint annak alapját, az oktatási programokat vette át, egyéb területeken inkább ahhoz az uniós deklarációhoz ragaszkodott, amely kimondja, hogy az oktatás az EU-n belül az egyes tagországok jogkörébe tartozik, és nem szorul jogharmonizációra.

Ha általános szempontok alapján próbáljuk összehasonlítani az új közoktatási törvényt a 29/1984-es jogszabály utolsó érvényes változatának filozófiájával és tartalmával, azt mondhatjuk, hogy mindenképpen zavarosabb és átláthatatlanabb lett. Nagyobb hangsúlyt fektet ugyan a fogalmak értelmezésére (minden bizonnyal a későbbi félreértések elkerülése végett), ám nem sikerült megtalálnia a kellő arányokat az egyes témakörökön belül, és a nagy terjedelem és a számtalan közvetett törvénymódosítás ellenére sem tudja teljes mértékben szabályozni a közoktatás minden egyes szegmentumát. Így további jogszabályok megalkotását feltételezi és indukálja.

Nemzetiségi szempontból is összességében azt kell megállapítanunk, hogy a fejlett uniós országok oktatási gyakorlatából az illetékes szlovák minisztérium tulajdonképpen semmit nem vett át, amivel a kisebbségi nyelven folyó oktatást az országban fennálló súlyának megfelelően tudná kezelni. Sőt, egyes területeken még megpróbálta visszanyesegetni is a korábban érvényes rendelkezéseket. Kimaradt ugyan a törvényből a konkrét nemzetiségek felsorolása, de gyakorlatilag semmilyen új elemet nem tartalmaz, ami már 1984-ben ne lett volna adott a nemzetiségek képviselőinek. Az államnyelvről szóló törvény módosításának elfogadása után – amely megengedhetetlen módon közvetve megváltoztatja a közoktatási törvény rendelkezéseit is – pedig újabb adminisztratív terheket ró a kisebbségi iskolák pedagógusaira.

Mindent összevetve: a törvény – ahelyett, hogy megkönnyítené és modernizálná az élet egyik legfontosabb területének mindennapi gyakorlatát – csupán az állam szerepét erősíti.

3. Az államnyelv (szlovák nyelv) használatát szabályozó törvény¹⁰ vizsgálata

3.1. Általános elemzés

A törvényalkotó szándéka abból a megállapításból táplálkozott, miszerint a szlovák nyelv a szlovák nemzet legfontosabb sajátossága, kulturális örökségének legbecsebb értéke, a Szlovák Köztársaság szuverenitásának megnyilvánulása és polgárai kommunikációjának általános eszköze, amely biztosítja az ő szabadságukat és egyenlőségüket méltóságukban és jogaikban.

10. Zákon č. 357/2009 Z. z. úpne znenie zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky, ako vyplýva zo zmien a doplnení vykonaných nálezom Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 260/1997 Z. z., zákonom č. 5/1999 Z. z., zákonom č. 184/1999 Z. z., zákonom č. 24/2007 Z. z. a zákonom č. 318/2009 Z. z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o štátnom jazyku Slovenskej republiky

Különös megoldása – mondhatnánk paradoxona – a jogszabálynak, hogy a bevezetőben először a szlovák nemzetéről, később pedig már az ország polgáraitól (értsd: a kisebbségek képviselőiről is) beszél, ugyanakkor a polgárok – és minden bizonnyal velük együtt anyanyelvük – egyenlőségét úgy képzeli el, hogy mindjárt az 1. paragrafusban kimondja: az állam nyelve a szlovák nyelv, és az előnyt élvez minden más – Szlovákia területén használt – nyelvvvel szemben. Ugyan az 1. § 4. bekezdése kimondja, hogy amennyiben az államnyelvről szóló törvény nem rendelkezik másképp, akkor a kisebbségek nyelvének használatát a korábbi vonatkozó törvények szabályozzák, mindazonáltal több esetben is megváltoztatja a korábbi joggyakorlatot.

A szlovák nyelvtörvény filozófiájának legnagyobb furcsasága, hogy az európai jogrenddel ellentétben a többség nyelvét igyekezik védeni a kisebbségi vagy regionális nyelvekkel szemben, míg például a világnyelveknek a szlovák nyelvre kifejtett esetleges negatív hatását korántsem veszi figyelembe. Ugyancsak különös, hogy a törvény államnyelvről beszél, nem pedig hivatalos nyelvről vagy a hivatali érintkezés nyelvéről (mint ahogy azt a korábbi, 428/1990-es jogszabályban¹¹ tette), hiszen a nyelv nem tartozik az állam attribútumai közé, kommunikációs eszközzel csak az adott ország polgárai rendelkeznek, ez pedig egy multikulturális egység esetében többféle anyanyelv vagy első nyelv is lehet.

A törvény külön paragrafusokban szabályozza a hivatali nyelvhasználatot, a földrajzi nevek használatát, valamint az iskolai gyakorlatot. Meghatározza, hogyan sugározhatnak nem szlovák nyelvű adást a rádióban, televízióban, helyi hírközlésben. Megszabja, mi és milyen módon jelenhet meg nyomtatásban, hogyan kell megszervezni a kisebbségi nyelven zajló kulturális rendezvényeket, és hogyan kell feliratozni az emlékműveket és -táblákat. A törvény ugyancsak kimondja, hogy a fegyveres erők szolgálati idejükben kizárólag az államnyelvet használhatják. Azt is szabályozza, hogy a bírósági és közigazgatási eljárásokat milyen nyelven kell (lehet) lefolytatni. Végezetül meghatározza, hogy a közélet egyéb területein (fogyasztóvédelem, jogügyletek, egészségügy, reklámok, információk stb.) az államnyelven kívül mikor és hogyan lehet használni a kisebbségek nyelvét.

Csupán egyetlen érdekességet emelnénk ki a számtalan rendelkezés közül, amely ugyan közvetlenül nem tartozik vizsgálódásunk körébe, hiszen az egészségügyet illeti, de jól jellemzi a jogszabály filozófiáját: A törvény szövege szerint az egészségügyi és szociális intézmények személyzete az ügyfelekkel államnyelven köteles kommunikálni. Ha az ügyfél nem beszél szlovákul, akkor másképp is lehet vele beszélni. A kisebbséghez tartozó ügyfelek – azokon a településeken, ahol lélekszámuk eléri a 20 százalékot – használhatják anyanyelvüket is, viszont a személyzet ezt a nyelvet nem köteles ismereni és használni. Vagyis a kisebbségi polgár kapott egy jogot, amit számára senki nem köteles biztosítani.

A jogszabály betartásának felügyeletével egyébként a törvény a kulturális minisztériumot bízta meg, s a 2009-es módosítás alapján büntetéseket is kilátásba helyezett az előírást megszegőknek.

11. Zákon Slovenskej národnej rady č. 428/1990 Zb. o úradnom jazyku v Slovenskej republike

3.2. Oktatással összefüggő rendelkezések

Az államnyelvről szóló törvény a 4. paragrafusában szabályozza az oktatásügyi nyelvhasználatot, és a nyelvismeret kötelezővé tételén kívül gyakorlatilag semmit sem tartalmaz, amit már ne határozná meg a közoktatási törvény.

Mindjárt az 1. bekezdésben kimondja, hogy az államnyelv (értsd: szlovák nyelv) oktatása minden alap- és középiskolában kötelező, más nyelven tanítani és vizsgáztatni csak a közoktatási törvényben megszabott feltételekkel (245/2008, 12. §) lehet.

A 2. bekezdés értelmében minden pedagógus alkalmazott (a külföldi oktatók és lektorok kivételével) köteles bírni az államnyelvet. Azt persze nem határozza meg a törvény, hogy milyen szinten kell érteniük, beszélniük vagy írásban használniuk a szlovák nyelvet, ezért nem tudni, elfogadható-e már az elégséges nyelvtudás vagy mindenképpen kitűnő szintre kell felfejlődniük a pedagógusoknak. Ennek a követelménynek ugyanis nem csupán a kisebbségi tanítók, hanem sok esetben a szlovák anyanyelvűek sem felelnének meg.

A nyelvtörvény azt is kimondja, hogy a pedagógiai dokumentáció és az egyéb dokumentáció nyelve az államnyelv (245/2008, 11. §), valamint a tankönyveket is szlovák nyelven kell megjelentetni (245/2008, 13. §). Egyúttal azt is megismétli, hogy a közoktatási törvény értelmében a nemzetiségi iskolák számára kötelező a dokumentáció kétnyelvű vezetése, illetve a kisebbség nyelvén zajló oktatást szolgáló tankönyvek kivett képeznek a törvény rendelkezése alól.

A 4. paragrafus végezetül azt állapítja meg, hogy a törvény nem vonatkozik a felsőoktatásra, valamint a nyelvoktatásra.

3.3. A pedagógiai dokumentáció és az egyéb dokumentáció körül kialakult helyzet genezise a nyelvhasználat szempontjából

Az 542/1990-es törvény 11a paragrafusának 2. bekezdése értelmében a Szlovák Köztársaság Oktatási Minisztériuma 1999-ben megalkotta a pedagógiai dokumentációról szóló 217/1999-es számú miniszteri rendeletet, amely részletesen kifejti, mi és milyen kritériumok alapján tartozik a pedagógiai dokumentumok közé, ezeket egyben tételesen felsorolja, valamint meghatározza kiadásuk és vezetésük módját.

2003-ban a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa új törvényt fogadott el a tanügyi államigazgatás és az iskolai önkormányzatok működéséről (Tt. 596/2003), s az említett rendelet – kis kiegészítésekkel történt beolvasztásával (29. §) – ezáltal hatályát veszítette. A változások lényege abban állt, hogy a rendelkezés már nemcsak az iskolákra vonatkozott, hanem egyéb nevelési intézményekre is, valamint a lista 3 újabb dokumentummal egészült ki, amelyek azonban (pl. az órarend) nincsenek teljes összhangban az eredeti jogszabályból átvett filozófiával. A módosítás ugyanakkor azt is megszabja, hogy az egyházi és magániskolák saját maguk adják ki az alapvető pedagógiai dokumentumokat a minisztériummal történt egyeztetést követően, továbbá a személyi adatok gyűjtését és felhasználását is szabályozza az új utasítás.

Mivel a teljes körű szabályozást még ez a paragrafus sem tudta biztosítani, a törvény felhatalmazásából következően a minisztérium 2005-ben egy újabb rendeletet¹²

12. Vyhláška č. 348/2005 Z. z. o druhoch a náležitostiach vysvedčení a ostatných školských tlačív

jelentetett meg a törvénytárban a bizonyítványok és egyéb nyomtatványok kiadásával kapcsolatban. Ez a jogszabály a dokumentumok kiadása mellett tárolásuk és archiválásuk szabályait is tartalmazza.

A 2008-ban megalkotott – és tanulmányunkban is részletesen elemzett – közoktatási törvény a 11. paragrafusában foglalkozik a pedagógiai dokumentáció és az egyéb dokumentáció kérdéskörével. Amellett, hogy átveszi a korábbi jogszabályok szövegét, némi kiegészítést is tesz. Elsősorban újabb nyomtatványokkal bővíti a pedagógiai dokumentáció körét, amelyek azonban nem igazán felelnek meg az 1. bekezdésben található definíciónak. Ezenfelül a jogszabály bevezet a gyakorlatba egy új fogalmat is (*az iskola egyéb dokumentációja*) azon okiratok együttes megnevezésére, amelyek – a törvény szövege szerint – az oktató-nevelő folyamat szervezését és irányítását biztosítják, ezek lényegét viszont nem pontosítja, és csak néhány példát sorol fel. Így csupán annyi derül ki, hogy az egyéb dokumentációt a minisztérium által jóváhagyott nyomtatványokon kell vezetni és szükséges archiválni. A törvénynek ez a része egyben hatályon kívül helyezte az 596/2003-as jogszabály 29. paragrafusát, amely ugyanezt a kérdést szabályozta.

A 245/2008-as közoktatási törvény felhatalmazási rendelkezései alapján az oktatási miniszter több rendeletet¹³ is kibocsátott, közülük viszont csak az alapiskolákról szóló 320/2008-as jogszabály alkalmazza az egyéb dokumentáció fogalmát, valamint az iskola irányításával kapcsolatos dokumentációt, a többi ezt a kérdést nem is taglalja.

A további ellentmondás a bizonyítványok és egyéb iskolai nyomtatványok kiadását szabályozó 326/2008-as rendeletben található, amely a 348/2005-ös rendeletet váltotta fel, s ebben az egyéb dokumentációval kapcsolatban az iktatásuk módját illetően csupán 4 konkrét dokumentumot említ a közoktatási törvényben felsoroltak közül.

A jogrend következő bukfence a 306/2009-es miniszteri rendelet, amely az iskolai klubok, a szakkörök, a szabadidőközpontok, iskolai gazdaságok és gyakorlóközpontok működését szabályozza. Ez a rendelet ugyanis olyan okiratokat sorol fel a pedagógiai és egyéb dokumentumok között, amelyek a törvényben nem szerepelnek, ez pedig jogalkotási szempontból megengedhetetlen. A miniszteri rendelet ugyanis a törvényben nem található kötelezettséget senkire sem róhat, feladata mindössze annyi, hogy a megalkotására felhatalmazó eredeti jogszabály szövegét pontosítsa a gyakorlat szempontjából.

Miután a szlovák parlament elfogadta az államnyelvről szóló – sokat vitatott – törvény módosítását, némileg tovább bonyolódott a nemzetiségek nyelvén oktató iskolák helyzete.

A nyelvtörvény ugyanis a közoktatási törvényre hivatkozva (ami gyakorlati szempontból tulajdonképpen teljesen fölösleges) kimondja, hogy a pedagógiai dokumentáció és az egyéb dokumentáció nyelve az államnyelv, viszont ez a jogszabály sem konkretizálja, mi is tartozik az egyéb iskolai írásbeliségek közé. Mivel a kisebbségi iskolák a pedagógiai dokumentumokat már korábban is két nyelven (az iskola tanítási nyelvén és a hivatalos szlovák nyelven) vezették, ez a gyakorlatban e tekintetben nem eredményezett változást. Megjelent viszont az egyéb dokumentáció fogalma, ami azt jelentet-

13. Vyhláška č. 320/2008 Z. z. o základnej škole, Vyhláška č. 322/2008 Z. z. o špeciálnych školách, Vyhláška č. 324/2008 Z. z. o základnej umeleckej škole, Vyhláška č. 326/2008 Z. z. o druhoch a náležitostiach vysvedčení a ostatných školských tlačív vrátane spôsobov ich evidencie a uloženia

te, hogy ettől kezdve minden nyomtatványt, okiratot, kiadványt, jegyzőkönyvet, feljegyzést stb. két nyelven kell vezetnie a pedagógusnak, sőt ha az iskolatanácsot vagy a szülői közösséget is az intézmény részeként értelmezzük, akkor nekik is.

A nyelvtörvényt felügyelő kulturális minisztérium egyik főosztályvezetője 2009 szeptemberében kiadott – különös érvelést tartalmazó – állásfoglalásában az állítja, hogy a törvénybe bekerült ugyan az egyéb dokumentáció fogalma, de ez a pedagógusok munkáját nem fogja megterhelni, mert amit maga a fogalom takar, az egyáltalán nincs összefüggésben a pedagógiai tevékenységgel (?!), s ezeket az iratokat a tanító nem fogja lefordítani. A minisztérium véleménye szerint a pedagógiai dokumentációt korábban is szlovák nyelven kellett vezetni, és a kisebbségi iskolákban 1999 óta megengedett a kétnyelvűség. Az pedig senkinek nem lesz kárára – mondja a hivatalnok –, ha pl. a szervezési és működési szabályzatot, az iskola statútumát vagy a pszichológiai vizsgálatok eredményét kétnyelvűen fogja kiadni, hiszen ez csak azt szolgálja, hogy mindenki megértse őket.

Amennyiben abból a logikai posztulátumból indulunk ki, hogy az oktatási intézményekben minden olyan okirat, amely nem tartozik a pedagógiai dokumentáció körébe, az egyértelműen egyéb dokumentációnak minősül, akkor a nemzetiség nyelvén oktató iskolákban gyakorlatilag minden írásbeliséget kétnyelvűen kell kezelniük. Ez egyben azokra az iratokra is vonatkozik, amelyek belső dokumentumok, soha nem látnak napvilágot, soha senki nem ellenőrzi őket, csupán az intézmény vagy a pedagógus munkáját segítik és szolgálják, s ezért elegendő lenne őket a tanítás nyelvén (vagy a tanítási óra nyelvén) vezetni.

A kulturális minisztérium érvelése azt igazolja, hogy az államnyelvről szóló törvény módosításának megalkotója nem elemezte kellő körültekintéssel az iskolai dokumentáció kiadásának és vezetésének módját, s ezzel talán akarata ellenére is azt eredményezte, hogy a nemzetiségi pedagógusok és iskolavezetők, akik feladata elsősorban a hatékony oktató-nevelő munka szervezése és végrehajtása lenne, nagymértékű kettős adminisztrációt kénytelenek végezni.

Ezt sok iskolában azzal ellensúlyozzák, hogy csak szlovák nyelven készítik el a legtöbb dokumentumot, ami – ha szigorúan értelmezzük a törvény betűjét és szellemét – akkor ugyanúgy törvénytörtő cselekedet, mintha csak a nemzetiség nyelvén írnák, de várhatóan nem kell komolyabb retorzióktól tartaniuk. Pedig, ha figyelembe vesszük, hogy az 596/2003-as törvény 13a paragrafusa alapján a nemzetiségi óvodát vagy iskolát ellenőrző tanfelügyelő köteles ismerni az intézmény nevelési vagy tanítási nyelvét, akkor a belső vagy egyéb dokumentációban épphogy elegendő lenne a kisebbség nyelvét használni.

Ugyanakkor éppen az oktatási minisztériumról is elmondható, hogy nem tartja be a közoktatási törvény 11. paragrafusában foglaltakat, hiszen a 4. bekezdés kimondja, hogy a 3. bek. a)–f) pontjaiban felsorolt dokumentumokat (vagyis a tanterveket, tanmeneteket és sztenderdeket, amelyek a dokumentumok között egyébként érthetetlen okokból nem szereplő állami pedagógiai program részei) a tárca jelenteti meg, ezek viszont a nemzetiségi iskolák részére is csak szlovák nyelven készültek el.

3.4. Rövid összegzés

Ha röviden összegezni szeretnénk a nyelvtörvénnyel kapcsolatos fenti gondolatokat, s azokat megpróbáljuk összehasonlítani az európai kisebbségek nyelvhasználati gyakor-

latával, azt láthatjuk, hogy a legtöbb országban a kisebbségi csoportok igényei és elvárásai határozzák meg a nyelvekről rendelkező jogszabályok utasításait. Ezzel szemben Szlovákiában az őshonos nemzetiségi közösségek nyelve törvényből adódóan másodlagos. Amíg ez az állapot és a többségi alapállás nem változik, nem várható az oktatás terén sem különösebb változás.

4. Egyéb oktatási jogszabályok elemzése a kisebbségek nyelvhasználatával kapcsolatban

A nyelvhasználatot érintő egyéb oktatási törvények és rendeletek megjelentetését fordított időrendi sorrendben próbáljuk meg nyomon követni, és elsősorban azt vesszük szemügyre, milyen lehetőségeket nyújtanak – vagy éppen milyen feladatokat adnak – a kisebbségeknek, valamint miféle nyelvi jogokat vagy köteleességeket rónak a nemzetiségi iskolákra, azok pedagógusaira vagy tanulóira.

4.1. Törvények

Az utóbbi esztendőök egyik legfontosabb – és egyben hiánypótlónak nevezhető – oktatási törvénye a pedagógusokról szóló 317/2009-es számú jogszabály.¹⁴

Ennek kapcsán elsősorban azt mondhatjuk el, hogy a 6. paragrafusban a munkavégzés feltételei közt a megfelelő végzettség és a feddhetetlenség, valamint az egészségügyi alkalmasság mellett előírja az államnyelv ismeretét is. Ezt a kérdést a 11. paragrafusban részletezi, s kimondja, ha valaki nem az államnyelven szerezte képesítését, akkor egy éven belül nyelvvizsgát kell tennie szlovák nyelvből. Amennyiben az illető pedagógus rendelkezik érettségi vizsgával a szlovák nyelv és irodalom tantárgyból, e nyelvvizsga alól mentesül. Ugyancsak nem kell szlovákból vizsgáznia a nyelviskola idegen nyelv tanárának, a bilingvális (két tanítási nyelvű) iskola idegen nyelven oktató pedagógusának, valamint a külföldi lektornak, aki gyakorlatilag a pedagógus asszisztenseként működik.

Sajnos ez a jogszabály se maradt furcsaságok vagy visszasságok nélkül. Azt ugyanis nem mondja ki (értsd: nem teszi kötelezővé), hogy a nemzetiségi iskola pedagógusának ismernie kell az adott kisebbség nyelvét, hogy alkalmas legyen posztja betöltésére. Ráadásul egyben diszkriminatív is, amikor a szlovák nyelvvizsgát a szlovák szakosokat képző felsőoktatási intézmények mellett kizárólag a szlovák tanítási nyelvű középiskolákra bízta, kizárva ebből a körből a nemzetiségi intézményeket, holott azok pedagógusai ugyanolyan egyetemi oklevéllel, ugyanolyan képesítéssel rendelkeznek, mint többi kollégájuk. Ez azért is kirívó eset, mert a vizsga illetve elérheti a létminimum 10 százalékát is, és a nemzetiségek nyelvén oktató iskolák az efféle bevételtől eleve elesnek.

Hogy azért ne legyünk igazságtalanok, van ennek a törvénynek egy pozitív eleme is az 5. paragrafusban, amely úgy rendelkezik, hogy a pedagógusnak joga van a folytonos továbbképzésre azon a nyelven, amelyen pedagógiai tevékenységét végzi. A kisebbséghez tartozó tanár így anyanyelvén művelődhetne, ha volna intézmény, amely ezt

14. Zákon č. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov

akkreditált programban fel tudná kínálni. Sajnos a gyakorlatban ez nem nagyon működik, ráadásul már a törvényhez tartozó 445/2009-es miniszteri rendelet¹⁵ sem részletezi a további körülményeket.

Ha már említést tettünk bizonyos pénzekről, fontos megemlíteni a nemzetiségi oktatás finanszírozásának kérdését is. Az alap- és középiskolák támogatásának szabályait tartalmazó 597/2003-as jogszabály¹⁶ 4. paragrafusában meghatározza, hogy a normatív támogatás összege többek között az iskola tanítási nyelvének függvénye. Ezt a 2/2004-es számú kormányrendelet¹⁷ pontosította, amelynek 4. paragrafusa kimondja, hogy a nem szlovák tanítási nyelvű iskola támogatása az alapösszeg 108%-a, míg a bilingvális iskolák ennek 125%-át kapják. Mindez annak eredménye, hogy ezek az iskolák magasabb óraszámban oktatnak, így működési és bérköltségeik is nagyobbak.

A pénzeszközök struktúrája egyébként abból adódik, hogy a tárca büdzséjében elsősorban az oktató-nevelő tevékenységre, az iskolák működtetésére, a vészhelyzetek kezelésére, építkezések és átépítések beruházási költségeire, fejlesztési programokra, szakkörü tevékenységre, tankönyvek, módszertani kiadványok és pedagógiai sajtó megjelentetésére, valamint versenyek szervezésére találhatók anyagi eszközök. Ezek közül viszont az iskolák számára törvényileg csak a már említett működési és bérköltségek garantáltak, minden egyéb kiadás sorsa a minisztérium döntésein – és néha a jóindulatán is – múlik. Így a nemzetiségi iskolák is jelentős mértékben kiszolgáltatottak a mindenkori kormány tisztviselőinek.

Tanulmányunkban több ízben is említést tettünk már az 596/2003-as törvényről, amelynek a tanfelügyelőket érintő részén kívül (13a §) az iskolák megnevezésével foglalkozó 21. paragrafusa értekezik még a kisebbségek nyelvhasználatáról. Ez a rendelkezés kimondja, hogy amennyiben egy iskolában valamely nemzetiség nyelvén (is) folyik az oktatás, akkor az intézmény nevét és típusát szlovákul és a nemzetiség nyelvén is fel kell tüntetni, illetve ha az adott településen a nemzetiségi lakosok számaránya eléri a 20%-ot, akkor az egyéb jogszabályok értelmében a község vagy város nevét is mindkét nyelven kell használni.

4.2. Kormányrendeletek

Az egyetlen idevágó kormányrendeletéről (2/2004) már az előző részben szóltunk. Ennek módosítása¹⁸ nem változtatott a nemzetiségekre vonatkozó, korábban elfogadott szabályokon, így jellemzésétől ezúttal eltekintünk.

15. Vyhláška č. 445/2009 Z. z. o kontinuálnom vzdelávaní, kreditoch a atestáciách pedagogických zamestnancov a odborných zamestnancov

16. Zákon č. 597/2003 o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení

17. Nariadenie vlády č. 2/2004 Z. z., ktorým sa ustanovujú podrobnosti rozpisu finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu pre základné školy, stredné školy, strediská praktického vyučovania, základné umelecké školy a školské zariadenia

18. Nariadenie vlády č. 697/2006 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 2/2004 Z. z., ktorým sa ustanovujú podrobnosti rozpisu finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu pre základné školy, stredné školy, strediská praktického vyučovania, základné umelecké školy a školské zariadenia v znení neskorších predpisov

4.3. Miniszteri rendeletek

A minisztérium által kiadott alacsonyabb szintű normák – vizsgálódásunk szempontjából – egyik leglényegesebb eleme a bizonyítványokról és egyéb iskolai nyomtatványokról szóló rendelet¹⁹ lehetne, ez azonban egyszer sem említi a nyelvhasználatot, csupán felsorolja, milyen közokiratok léteznek az oktatásban, melyek azok jellemző jegyei, illetve hogyan kell őket kezelni és tárolni. Így csak a közoktatási törvény kétnyelvűsége vonatkozó szabályozására (11. és 18. paragrafus) hagyatkozhatunk. Érdekes módon míg az említett rendelet elődje²⁰ legalább utalás szintjén emlékeztetett a szóban forgó szabályozás jogi alapjaira, itt már az sem történik meg. A rendelet mindössze annyiban érinti külön a kisebbségek képviselőit, hogy kimondja: a bizonyítvány tartalmazza a nemzetiségre vonatkozó adatot.

A nemzetiségekre vagy a kisebbségi nyelvhasználatra utaló rendelkezések sem az alapiskolákról,²¹ sem a középiskolákról²² szóló rendeletbe (hasznólán a többi jogszabályhoz) nem kerültek, ami azt is jelenti, hogy a tárca külön nem határozza meg a kisebbségi vagy regionális nyelven folyó oktató-nevelő tevékenység szabályait, arra ugyanazok az előírások vonatkoznak, mint a többségi iskolákra.

A miniszteri rendeletek közül csupán a középiskolai tanulmányok befejezéséről szóló norma²³ szabályozza némileg a nemzetiségi sajátosságokat. Ez a jogszabály ugyanis megállapítja, hogy a kisebbségi nyelven zajló oktatásban az érettségi, illetve a záróvizsga kötelező része mind írásban, mind szóban az iskola tanítási nyelve, valamint a szlovák nyelv és szlovák irodalom tantárgy. Ezen felül azonban ez a rendelet sem részletezi az egyéb specifikumokat.

A tárca törvénytárban megjelenő rendelkezései közül egyéb jogi norma nem tér ki külön a nemzetiségi oktatás kérdéseire.

4.4. Módszertani utasítások

Az oktatási minisztérium módszertani utasításai közül mindenekelőtt a tanulmányi versenyek szervezését szabályozó irányleveket²⁴ említhetjük meg. Ez az előírás azért is fontos, mert az esélyegyenlőség végett a korábbi esztendőik gyakorlatában bevált, hogy a versenyek szervezői a központi utasítás alapján kötelesek voltak a nemzetiségi iskolák tanulóinak számára anyanyelvükre fordítani a vetélkedés feladatait. (Igaz, a valóságban ez nem mindig történt meg.) A 2009-ben megjelentetett ukáz viszont ilyen jellegű rendelkezést már nem tartalmaz, így a tanulóknak vagy felkészítő tanárának nincs hivatkozása-

19. Vyhláška č. 326/2008 Z. z. o druhoch a náležitostiach vysvedčení a ostatných školských tlačív vrátane spôsobov ich evidencie a uloženia

20. Vyhláška č. 348/2005 Z. z. o druhoch a náležitostiach vysvedčení a ostatných školských tlačív

21. Vyhláška č. 320/2008 Z. z. o základnej škole

22. Vyhláška č. 282/2009 Z. z. o stredných školách

23. Vyhláška č. 318/2009 Z. z. o ukončovaní štúdia na stredných školách

24. Smernica č. 13/2009-R z 25. augusta 2009 o organizovaní, riadení a finančnom zabezpečení súťaží žiakov škôl

si alapja, ha esetleg államnyelven nyomják kezébe a feladványokat. Pedig a magasabb szintű jogszabályok is kimondják, hogy a vizsgáztatás nyelve az a nyelv, amelyen a tanuló az ismereteit elsajátította. Ez persze az egyes versengések szervezési szabályzatában még helyrehozható lenne, erre viszont – minisztériumi utasítás hiányában – gyakorlatilag semmi biztosíték nincs, hiszen az irányelvek 8. cikkelye 4. bekezdésének d) pontjában, amely a kiadások egyes tételeit sorolja, a bizottságok üléseinek költségeitől az irodaszereken át egészen a nyomtatásig mindenféle található, csak éppen a fordítási költségek nem.

5. Néhány gondolat a nemzetiségi oktatás gyakorlatában jelentkező problémákról

A 2006-tól eltelt időszak sok szempontból és több területen nem kedvezett a kisebbségi nyelveken oktató intézményeknek, s rányomta bélyegét a jelenlegi állapotokra. Ezekről terjedelmi okok miatt csak a teljesség igénye nélkül teszünk említést.

Az egyik ilyen terület a tankönyvkiadás. Itt természetesen nemcsak azokról a költségvetési gondokról beszélhetünk, amelyekről korábban már szoltunk, és amelyek tulajdonképpen fékezik és/vagy néha teljesen megakadályozzák a kisebbségi tankönyvkiadást, hanem problémát jelent a tartalmi szabályozás is. Az egyik alapvető probléma, hogy a fordítások alapjául szolgáló szlovák nyelvű társadalomtudományi tankönyvek (történelem, földrajz, társadalomismeret stb.) esetenként vagy más aspektusból mutatják be a szlovákiai kisebbségeket, mint az ildomos lenne, vagy egyáltalán nem foglalkoznak velük. Mivel a tanmeneteket és a mérések alapjául szolgáló kritériumokat is szlovák szakemberek alkotják, akik nem veszik figyelembe a nemzetiségi sajátosságokat, ez megnehezíti a nemzetiségi pedagógus identitásformáló tevékenységét is. Sokszor az oktatási folyamat túlpolitizálása sem segíti az érintetteket.

Jellemző példa rá, hogy az oktatási minisztérium nemzetiségi főosztálya hosszú előkészítő munka és sorozatos tárgyalások után jóváhagyta a magyar gimnáziumok történelemoktatása számára kidolgozott tanmenetet, majd ehhez megszülettek a szükséges tankönyvek is, de – a 2006-os kormányváltás után – még a harmadik (befejező) rész megjelenése előtt a Ján Mikolaj vezette tárca leállította az egész sorozat kiadását, s már az előző két részt sem lehetett megrendelni a tankönyvforgalmazó vállalatnál.

A minisztériumok háttérintézményeinek szintjén sem folynak a dolgok a helyes mederben, sok esetben figyelembe se veszik a nemzetiségek igényeit vagy követeléseit. Ennek hátterében a megfelelő szakembergárda hiánya is megtalálható, ám sok esetben az állam részéről sem tapasztalható szándék a probléma hatékony kezelésére. Így van ez az Országos Pedagógiai Intézetben²⁵ és az egyes módszertani központokban,²⁶ ahol csak néhány kisebbségi szakértő egymástól függetlenül és majdnem elszigetelten, az intézmény más-más szervezeti szintjén foglalkozik a nemzetiségi oktatás kérdéseivel. Ennél még riasztóbb eset tapasztalható a szakképzést felügyelő intézetben,²⁷

25. Štátny pedagogický ústav

26. Metodicko-pedagogické centrum

27. Štátny inštitút odborného vzdelávania

amely a nemzetiségi iskolák témakörével egyáltalán nem foglalkozik. Ennek köszönhetően a kisebbségek nyelvén zajló szakoktatás szinte teljesen kihalóban van.

Mint látható: számos problémával küzdenek a nemzetiségek nyelvén oktató intézmények. A legnagyobb gond viszont egyértelműen az, hogy a kisebbségi oktatásnak a mai napig nincs valódi stratégiája, nincs fejlesztési programja, amely figyelembe venné a szlovákiai nemzetiségek nyelvi, kulturális és egyéb sajátosságait.

2005-ben elkészült ugyan az oktatási minisztérium központi munkaterve alapján a nemzetiségi főosztály jóvoltából egy koncepció²⁸ a nemzetiségi oktatás szervezésével és irányításával kapcsolatban, ám ez az értekezés, bár végigjárta a tárcán belüli egyeztetés minden egyes állomását, és az eredeti elképzelések értelmében sorsáról a kormány kisebbségi tanácsa²⁹ lett volna hivatott dönteni, különböző okok miatt soha nem került még az oktatási miniszter grémiuma elé sem. A Fico-kormány ezt kihasználva hasonló címmel a saját szándékait vetette papírra, ez viszont szinte kizárólag a magyar tanítási nyelvű iskolákban zajló szlovákoktatásra helyezi a fő hangsúlyt, mintha ez lenne a nemzetiségi iskolák egyetlen gondja.

6. Megoldási lehetőségek

A kisebbségi oktatás komplex, sokszereplős folyamat, problémáinak megoldása ily módon számos összetevő függvénye. Részben az érintett közösségeken, igényeiken és hozzáállásukon, belföldi és nemzetközi kapcsolataikon múlik, részben pedig az állam által biztosított feltételrendszertől függ, amelynek többek között vannak jogi, pénzügyi, intézményi, szakmai és személyi tényezői.

A fenti tanulmányban leírt problémák elsősorban jogi természetűek. Ebből adódóan is az tűnik kézenfekvőnek, hogy a hatékony kisebbségi művelődés feltétele mindenképpel előtérbe kell hozni a jogi háttér és egy megfelelő szervezeti struktúra kialakítása, amelyben a nemzetiségek képviselőinek óvodái és iskolái a szakmai háttérszervezetek aktív támogatása révén végezhetik eredményes munkájukat.

Itt viszont okkal merül fel egy megkerülhetetlen alapkérdés: Hogyan lehetne kielégíteni a kisebbségi igényeket úgy, hogy közben nem sérül a többségi rendszer?

Ennek Európában számos előképe van, melyek elsősorban az intézményi önállóság és önrendelkezés talaján születtek meg. A téma bonyolultsága miatt viszont nem lehet sablonok alapján változást eredményezni, az átalakulás behatóbb vizsgálatokat és előkészületeket igényel. Ugyanakkor persze egy kutatás sem képes leegyszerűsített kérdésekre naprakész válaszokat adni, már csak azért sem, mert tájainkon – legalábbis az oktatás terén – összeolvadtak a szerepek, nem léteznek a kutatók, a szakértők, a tanácsadók és a döntéshozók csoportjai közti határok, következésképpen nincs a kutatás és a politika közt sem megfelelő kommunikáció.

Summa summarum: a szlovákiai kisebbségek oktatása terén a hosszú távú értékek és a rövidebb távú érdekek mentén kell kialakítani egy működő modellt, amely írásos garanciát (jogszábat) biztosít minden eshetőségre, hogy a nemzetiségek súlyuknak

28. Koncepcia výchovy a vzdelávania národnostných menšín v Slovenskej republike

29. Rada vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny a etnické skupiny

megfelelő helyet és teret kapjanak az oktatás minden egyes területén. Mindehhez az erők összevonásával képzett szakértőgárdát, kisebbségi kutató- és fejlesztőbázist kell kiépíteni. Mindenekelőtt azonban a társadalomkutatók közreműködésével kialakítandó egyértelmű jövőképre és – ennek fényében – részletes cselekvési tervre van szükség a nemzetiségek megmaradásához, hogy egyáltalán tovább éljen az igény a kisebbségi vagy regionális nyelveken zajló oktatás iránt.

LÁSZLÓ A. SZABÓ

The issues of ethnic education in Slovakia in light of the contradictions of the public education law and the language use law

Ethnic education is a complex, multi-player process, the resolution of its issues is a function of many components. In part it depends on the communities, their needs and approach, their national and international relationships, and in part it also depends on the state-provided system of conditions, which have legal, financial, institutional, professional factors. The issues described in the study are mostly legal in nature. Obviously, it appears to be that the principal conditions for an effective ethnic education lay in the establishment of a secure legal background and an appropriate institutional structure, due to which the kindergartens and schools of the ethnic representatives can carry out their effective work with the active support of professional organizations.